

УДК 94(477+470)

I. М. Пасічник

ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО В УЯВЛЕННЯХ ПРИХИЛЬНИКІВ БІЛОГО РУХУ РОСІЇ

У статті розглянуто суспільно-політичні погляди П.Скоропадського в інтерпретації прихильників білого руху Росії. Виявлено, систематизовано та охарактеризовано основні інтерпретаційні напрями Білого руху, що описують постать П.Скоропадського та його ідеї української державності. Автор намагається дати відповідь стосовно бачення гетьманом майбутнього України: в якості самостійної держави, суб'єкта оновленої Російської федерації чи повернення статус-кво дореволюційних часів імперії Романових.

Ключові слова: Павло Скоропадський, Українська Держава, гетьман, Білий рух, ідеї української державності.

Суспільно-політичні погляди Павла Скоропадського десятиліттями залишаються об'єктом постійних дискурсів вітчизняних та зарубіжних дослідників. Особливо привертають увагу його ідеї української державності, які він намагався втілити під час свого гетьманування на Україні. Значний інтерес для сучасників становлять інтерпретації цих ідей противниками незалежної України – російськими військовими, громадськими та політичними діячами – представниками так званого Білого руху. Без аналізу цих сприйнятих не можна визначити основні державницькі погляди Павла Скоропадського на майбутнє України.

Ця проблема лише побіжно висвітлювалася через призму зв'язків Української Держави та особисто Павла Скоропадського з російськими військовими та політичними діячами – представниками Білого руху в дослідженнях Д. Я. Бондаренка [1], А. В. Буравченкова [2] В. О. Крупини [3], Р. Я. Пирога [4], О. П. Реєнта [5], Д. Б. Яневського [6] та ін.

Метою статті є виокремити та охарактеризувати різні напрями інтерпретацій сучасників гетьмана – прихильників Білого руху Росії стосовно П.Скоропадського та його ідей української державності.

Всі без винятку представники Білого руху виступали проти існування незалежної Української держави. Для них вона завжди була невід'ємною частиною Росії, на відміну від Польщі чи Фінляндії. Однак революційні події 1917 р. та прихід до влади П.Скоропадського змінили у багатьох з них бачення майбутнього України. В результаті в середовищі Білого руху сформувалися три основні погляди стосовно гетьмана та його ідей української державності.

В основу першого погляду лягло повне заперечення Української держави в будь-якій формі її існування. При цьому гетьман Скоропадський та українські урядовці оголошувалися зрадниками Батьківщини, які продалися німцям та проводили антинародну, русофобську політику. Найяскравішими виразниками цих думок були чорносотенні монархічні організації, значна частина російської інтелігенції та офіцерства, зокрема переважна більшість представників Добровольчої армії.

Вагому роль тут відігравала позиція керівника Добровольчої армії А.Денікіна, яка на тривалий час визначала ставлення білогвардійців до гетьмана та Української Держави. А.Денікін востаннє бачився із П.Скоропадським у 1917 р., коли вмовляв майбутнього гетьмана стримати українізацію в підпорядкованому йому 34-ому армійському корпусі. Вже тоді майбутній очільник Української Держави різко не сподобався Денікіну. Оскільки в 1918 р. ці постаті так і не зустрілися, то А.Денікін складав своє враження про гетьмана зі слів, переказаних його прихильниками, та через особистий аналіз діяльності Української Держави. Так, очільник Добровольчої армії порівнює П.Скоропадського з І.Мазепою. Він обурюється подвійною грою гетьмана та винуватить його в шовіністичній антиросійській політиці. Серед звинувачень гетьману висувуються і його самостійницькі погляди. Як доказ, А.Денікін переказує розмову з П.Скоропадським невідомого російського генерала, кандидата у військові міністри Української Держави. На запитання, чи правда, що гетьман обійняв свій пост винятково з ціллю возз'єднання Малоросії з Росією, Скоропадський відповів негативно: «Можливо, у віддаленому майбутньому це і відбудеться, але зараз я буду стояти на ґрунті самостійності України...» Денікін, зрозумівши ці слова як вияв самостійницьких і антиросійських поглядів, підкріплює свою думку прикладами з діяльності гетьмана. Наводить, зокрема, той факт, що, коли архієпископа Антонія було призначено київським митрополитом, Скоропадський, передбачаючи у його особі ворога німецької влади і германофільської політики, відмовився на початку визнати патріарше призначення і просив німецького генерала Г.фон Ейхгорна завадити урочистій зустрічі духівника з православними киянами. При цьому гетьман запевняв, що митрополит Антоній «великий реакціонер» і «з його зустрічі хочуть зробити велику москвофільську демонстрацію» [7, с.142].

Згадав А.Денікін і зустріч представника Добровольчої армії, полковника М.Неймарка, з П.Скоропадським, що відбулася 9 жовтня на квартирі його ад'ютанта графа Д.Олсуф'єва. Тоді гетьман стверджував, що він «русский человек и русский офицер», якому дуже неприємно, що Добровольча армія в особі генерала М.Алексєєва не йде з ним на контакт для встановлення відносин. Скоропадський вказував на силу обставин, із-за яких йому доводиться говорити і робити не те, що він хоче. Він дав слово М.Неймарку, що до цього часу нічим не пов'язаний, в тому числі й договором, із Берліном і Віднем. Втім гетьман зазначив, що виразно бачив і бачить, що майбутнє України в Росії. Але Україна повинна увійти туди як рівна з рівною на умовах федерації. «Минув час командувати з Петербурга – це моє глибоке

переконання», – сказав П. Скоропадський на цій зустрічі. Самостійність же для нього була необхідна як єдина опозиція більшовизму, відповідно треба було підняти національні почуття українців [7, с.143].

Такі погляди П. Скоропадського А. Денікін оцінив як ворожі та самостійницькі, а сама ідея федерації не вписувалася в гасло Добровольчої армії про «єдину та неділиму Росію».

Російська преса шовіністичного напрямку активно підтримувала А. Денікіна та вела відверту інформаційну пропагандистську війну проти Української Держави та особисто П. Скоропадського. На території України ЗМІ не могли відкрито виступати проти влади із-за встановленої в країні цензури. Однак, на підконтрольній Добровольчій армії Кубані, ситуація була категорично інша. Консул Української Держави в Катеринодарі П. Дмитренко порівнював висвітлення подій на Україні місцевою пресою не просто з іншим трактуванням, а з «вилиттям помиїв» на неї [8, арк.33]. В жовтні 1918 р. він писав у вітчизняне МЗС, що такі газети, як «Россия», «Сын Отечества», «Кубанец» «майже в кожному числі вважають за свій патріотичний обов'язок кинути ганебну лайку, обрудну брехню на Україну, на її уряд» [8, арк.33]. Наприклад, редактор популярної білогвардійської газети «Вечернее время» Б. Суворин обурювався тим, що ніхто не сміє виступати проти великої Росії, за винятком гетьмана. Але пояснював ці дії П.Скоропадського грою в суверенність, честолюбством та мріями про владу [9, с.1].

Інший журналіст цієї газети під псевдонімом «Русский» критикував Українську Державу за ведення мирних переговорів з «убивцями» та «розбійниками» – більшовиками. Він підсумовував «Чи можна ж зайти далі» українській владі [10, с.4].

Втім найбільш відомим пропагандистом, що паплюжив гетьмана та самостійну Україну був головний редактор газети «Россия», а перед тим «Киевлянина» В. Шульгин. Про результати його діяльності П.Скоропадський повідомляв «Особисто мене це не чіпало...але справі це сильно шкодило, оскільки в слабку, не згуртовану, розпущену офіцерську масу це внесло ще більший розклад» [11, с. 238]

Така пропаганда значно впливала на російське міське населення України, яке мало переважно антинімецькі та антиукраїнські настрої. До них долучився також великий масив емігрантів з Росії та російських військовослужбовців, які в своїй переважній більшості, не хотіли підкорятися ні гетьману, ні Добровольчій армії, а мріяли про відновлення порядків імперії Романових. Плани гетьмана залучити цих військових до боротьби з більшовиками з подальшим визволенням від них Росії, створивши Південну та Астраханську добровольчі армії, зазнали провалу через саботаж офіцерів різного рівня.

Так, російський монархіст, українофоб та авторитет серед військових граф Келлер, перебуваючи у Києві, писав, що Скоропадський, швидше за все, передбачає ввести всіх в оману, замірюючися сформувати під виглядом російської армії українську, зовсім немонархічну, з єдиною метою охорони північних кордонів України від більшовиків. Більше того, Келлер необґрунтовано запевняє, що Скоропадський робить це, «передчуваючи принади свого коронування на престолі українського королівства, яке він змальовує собі в такому ж становищі щодо Росії чи Австрії, в якому була Саксонія щодо Німеччини» [12].

Другий погляд на ідею української державності П. Скоропадського ґрунтувався на тому, що самостійна Україна є лише тимчасовим явищем, спричиненим німецьким тиском, та перехідною точкою до відновлення небільшовицької Росії. Згідно з ним П. Скоропадського вважали російським патріотом, який вирішив узяти на себе місію врятування Вітчизни в час хаосу та безвладдя. Такі думки підкріплювали тим фактом, що багато російських чиновників, офіцерів наймалися на службу Українській Державі, а численні емігранти з Росії почували себе набагато вільніше та безпечніше в Києві, ніж в більшовицьких Москві та Петербурзі. Ці тези підтримували діячі-германофіли й значна частина російської фінансово-промислової і землевласницької буржуазії та аристократії, яка була економічно тісно пов'язана з Україною.

Найхарактернішим представником носіїв таких поглядів був герцог Г. Лейхтенберзький, родич Романових, германофіл, керівник російської монархічної організації «Наша Родина». Герцог був товаришем гетьмана, але у той же час відомим українофобом, який не визнавав самого факту існування українських народу та мови, котру він сприймав, як штучну та видуману М. Грушевським.

Г. Лейхтенберзький висловлював про Скоропадського так: «Він був людиною чисто російської культури, хоча й вірив, щиро чи ні – не знаю, в якусь окрему українську культуру і офіційно визнав суверенну незалежність України» [13, с.29].

З іншого боку, Г. Лейхтенберзький стверджував, що гетьман бачив у незалежній організованій Україні ядро, навколо якого колись згуртуються всі творчі сили всіх частин Росії, щоби зломити більшовизм і створити нову Росію, в якій незалежна Україна стане, за потреби, автономною частиною Російської федерації. Лейхтенберзький вважав, що якби Установчі Збори встановили конституційну монархію, то гетьман зіграв би роль другого Богдана Хмельницького, який в 1654 р. привів українських козаків під скіпетр царів [13, с.32]. На думку цього російського монархіста, Грамота про федерацію була істинним виразом думок гетьмана із самого початку його правління. Разом з тим, Лейхтенберзький стверджує, що ця заява гетьмана згубила і його, і Україну, і, можливо, всю Росію. Оскільки українські національні сили цього акта не зрозуміли і збройно пішли проти гетьмана, а російські – не надали йому явної підтримки.

Генерал О. Лукомський, один із найяскравіших представників Добровольчої армії, який мав установити зв'язок з російськими офіцерськими організаціями в Україні, також повідомляє про «антисамостійницькі» погляди гетьмана. Під час їхньої приватної зустрічі П. Скоропадський зауважив, що не є «щирим українцем» і йому доводиться тільки вдавати із себе такого у зв'язку з нинішньою ситуацією, під якою малася на увазі присутність німецької військової сили, за допомогою котрої можна було навести порядок у країні. Він запевнив, що Україна не може бути самостійною і що він першим виступить за возз'єднання з Росією, коли

вона звільниться від більшовиків[14, с. 99]. За трактування О. Лукомського напрошується висновок, що гетьман – росіянин, який не підтримує і не бачить самостійну Україну та прагне до об'єднання з Росією.

Цікаві дані наводить Н. Савич, російський монархіст, видний політичний діяч та активний учасник Білого руху, який знав Скоропадського лише з чуток та вперше з ним зустрівся в листопаді 1918 р. перед своєю поїздкою переговори з Антантою до м. Ясси. Н. Савич дивувався: де в Скоропадського «злоблिवе самостійництво», про яке він так багато чув останнім часом. Хоча він розумів, що розмовляє з очільником самостійної України, але бачив у ньому насамперед «російського гвардійського офіцера, генерал-ад'ютанта російського Імператора, наскрізь просякненого повагою до ореолу, що оточував колись династію Романових, який ставився зверхньо до всього армійського, демократичного, яке не належало до привілейованого вищого класу і гвардійського офіцерства»[15, с.263-264].

Н. Савич після розмови з гетьманом дійшов висновку, що їхні монархічні погляди в основному збігалися. Скоропадський, як і Савич, прагнув бачити на чолі визвольної Російської армії авторитетного у військових та політичних колах князя Миколу Миколайовича Романова, а не А. Денікіна, якому гетьман відмовлявся підкорятися. Савич вважав, що як і він, так і Скоропадський, розуміє, що постать цього князя приведе до закінчення періоду «смути», відновлення монархічного режиму під скіпетром старої династії та відродження оновленої і зміненої Великої Росії, в якій би не було місця ніякому самостійництву. Для Савича Скоропадський такий же самостійник, як і «будь-яка російська людина підмосковного району»[15, с.264]. Саме тому, на думку Н.Савича, німці підставили гетьмана, сприяючи знищенню його режиму та приходу до влади Директорії.

Третій погляд на постать П. Скоропадського та його ідей української державності був найменш популярним серед прихильників Білого руху. Згідно з ним П. Скоропадський стояв на позиціях самостійної України як незалежної держави або рівноправного суб'єкта оновленої Російської федерації. Вважалося, що це були істинні, а не приховані думки та бажання гетьмана.

Найвідомішим виразником третього погляду був генерал отаман Всевеликого Війська Донського генерал П. Краснов, якого керівництво Добровольчої армії звинувачувало у самостійництві та германофільстві. Сучасні історики часто порівнюють постаті Краснова та Скоропадського, оскільки їхнє політичне та особисте життя мало багато спільного. Також побутує думка, що Краснов, який потоваришував з гетьманом, можливо, краще багатьох розумів плани та переконання гетьмана. Варто уваги й те, що П. Краснов, який вважався російським патріотом, сприймав козаків як окрему «донську» націю, а війну з більшовиками вважав не громадянською чи класовою, а народною, коли козаки відстоювали свої козацькі права від «русских», як червоних, так і білих. [12]

З листопада 1918 р. на залізничній станції Скороходове на зустрічі з П. Красновим гетьман розповідає про своє відношення до самостійності України та майбутнього Росії Він запевнив, що як флігель-ад'ютант і генерал почету Його Величності не може бути щирим українцем і говорити про вільну Україну, але у той же час саме він, завдяки своїй близькості до царя, повинен сказати, що Микола II сам занепав справу імперії і сам винен у своєму падінні. Гетьман зазначив: «Не може бути тепер і мови про повернення до імперії та відновлення імператорської влади. Тут, на Україні, мені довелося вибирати – або самостійність, або більшовизм, і я вибрав самостійність. І справді, в цій самостійності нічого лихого немає. Надайте народу жити так, як він хоче. Я не розумію Денікіна. Душити, душити все – це неможливо. Яку треба мати силу для цього? Цієї сили ніхто не має тепер. Та й чи добре це? Не треба цього! Дайте самим розвиватися, і, їй-Богу, сам народ влаштує це все не гірше нас із вами.» [12]

Із цих слів стає зрозуміло, що гетьман підтримував самостійницькі прагнення українського народу. Розуміючи, що вільна Україна суперечить його світоглядним позиціям, він вказав, що повернення до часів та методів Російської імперії та самодержавства вже неможливе і непотрібне.

В дискурсі про постать П.Скоропадського П. Краснов пояснює, чому гетьман, якого називали російським аристократом та «не щирим» українцем, міг виступати за самостійну Україну». Краснов заявив, що якщо Скоропадський та й він сам, як «русские люди», такі ж як Денікін, могли піти на знищення самостійності України та автономії Дону, то як гетьман і отаман вони йти на це не могли, не зрадивши народ, що обрав їх [12].

Цим висловом отаман Війська Донського підтвердив, що основою їхніх поглядів є прерогатива державницьких народних інтересів над особистісними бажаннями.

М. Могилянський, російський кадет та прихильник автономії України в складі Росії, що перебував на службі Української Держави, також повідомляє про федеративні плани Скоропадського. Під час особистої зустрічі з гетьманом вже в кінці 1919 р. він дійшов висновку, що П. Скоропадський:

- справді ненавидів старий (царський) режим;
- проводив ідею децентралізації, а не сепаратизму;

– вважав необхідним створити умови для вільного розвитку українського народу, тому що вірив у існування культурних сил в Україні.

Той же М. Могилянський зазначав, що в еміграції погляди П. Скоропадського все більше почали еволюціонувати до українського сепаратизму, а не до федерації з Росією[16,с.58].

Крім цього, М. Могилянський визнав, що за народженням, вихованням, службою, зв'язками П. Скоропадський цілком належав до придворної російської аристократії. Втім він зауважив, що, незважаючи на багатство і знатність роду, П. Скоропадський може бути зарахований до демократів за поглядами і переконаннями, та уточнив: «це людина, яка щиро і глибоко любить українське селянство, серед якого вона зросла, де зросло і зміцніло його самосвідомість як українця» [16,с.53].

Якщо П. Краснова як союзника П. Скоропадського та М. Могилянського, який перебував у на службі Української Держави, можна вважати заангажованими людьми стосовно гетьмана та його ідей, то П. Врангеля, майбутнього очільника Білого руху, в цьому важко звинуватити.

Так, навесні 1918 р. барон П. Врангель, майбутній очільник Білого руху, який якраз шукав застосування своїм професійним здібностям в Українській Державі, під час приватної зустрічі з гетьманом запитав його: «Як він бачить майбутнє України – як самостійної держави чи як перехідної точки до відтворення Росії-Батьківщини?» З їхньої розмови стало очевидним, що, на думку Скоропадського, Україна має «всі дані» для створення самостійної та незалежної держави і що бажання самостійності давно жило в українському народі. Більше того, гетьман вказав, що «об'єднання слов'янських земель Австрії та України та утворення самостійної і незалежної України, мабуть, єдине життєве завдання».[17] Тобто гетьман не тільки бачив Україну як державу, а й виступав за об'єднання всіх українських земель, у тому числі й тих, що входили до складу Австро-Угорської імперії.

Через три місяці після цієї розмови, в серпні 1918 р. вони знову зустрілися. Після чого П. Врангель констатував, що гетьман як ніколи вірив у цю свою справу. Хоча барон не поділяв думок Скоропадського, але на відміну від Денікіна та інших білогвардійців він гетьмана аж ніяк не засуджував.

Отже, третій погляд – своєрідне зібрання всіх думок про гетьмана, які висвітлюють його у позитивному світлі стосовно українського державотворення як самостійного правителя, що виходив з інтересів народу.

Втім ці три погляди не є остаточними. В еміграції, в середовищі російських білогвардійців стався значний перегляд причин та обставин їхньої поразки в громадянській війні. Однією з цих причин почали вважати зникнення Української Держави як союзної білогвардійцям сили в їхній боротьбі з червоноармійцями. Дослідники з числа білогвардійців намагалися «примирити» та поєднати різні, часом протилежні, погляди на ідею державності П. Скоропадського. Перш за все всі вони визнавали, що Скоропадський для себе особисто і для Росії та України першочерговим ворогом вважав більшовиків. Щоб їх перемогти, йому були потрібні союзники, хто б то не був – Четверний Союз, Антанта чи державні утворення, які сформувалися на уламках Російської імперії. Водночас вони вказували, що справжні погляди та наміри керівника Української Держави залишилися незрозумілими для багатьох верств населення не тільки України, а й сусідніх держав. У більшості своїй його не підтримали ні монархічно налаштовані елементи, ні республіканці, ні російське міське населення, ні українське сільське, ні офіцерство, ні інтелігенція. Він був однаково вороже зустрінутий як провідними українськими політичними силами, так і російськими, зокрема Добровольчою армією.

Найяскравішим серед білогвардійців виразником оновленого погляду на П. Скоропадського був Д. Матасов, підпоручик 8-ї кінної артилерійської батареї Російської Армії П. Врангеля. Він вбачав у гетьмані гармонійне співвідношення місцевого, українського патріотизму з загальноросійським. З одного боку, Скоропадський – представник еліти Російської імперії, а з іншого – українець за народженням, походженням, який сприйняв російську культуру, але не забув культуру, історію та мову України [18].

На думку цього білогвардійця, ставши гетьманом, П. Скоропадський продовжував вірити у швидке відродження Росії, але змушений був здійснювати багато непопулярних дій під тиском Німеччини. Це стосується і деяких поступок, зроблених українцям, які він вважав тимчасовими. Зокрема українізацію, яку крайнє вороже зустріло російське населення, котре не розуміло, що це вимушений крок, зроблений під тиском німців.

Опора гетьмана на поміщиків і заможних селян, що супроводжувалася відновленням великих господарств і старих порядків зумовлювалася необхідністю задовольнити вимоги Німеччини щодо забезпечення продовольством. Це, в свою чергу, спричинило велику протидію з боку селян, які піддавалися більшовицьким ідеям, та українських соціалістичних партій.

Та й, загалом, зусилля гетьманської адміністрації зі створення армії, реформи суду, фінансів, робочого законодавства, церковного життя та інших сфер були розраховані на тривале існування суверенної держави. Але ці плани зустріли опір населення, яке не вірило у довговічність самостійної України.

У той же час в поглядах Д. Матасова на П. Скоропадського та його ідеї української державності можна знайти багато суперечливих моментів, з яких згадаємо двоє. По-перше, доводячи, що гетьман вибрав міністрами непартійних людей, досвідчених спеціалістів в своїх сферах, він однак називає більшість із них «українофільськими» за своїми національними устремліннями. Це при тому, що українські та російські історики, звісно ж, відзначають високу професійність гетьманських міністрів, але сумніваються щодо більшості з них у симпатії до українського народу. По-друге, наміри гетьмана поширити свою владу на Кубань, Матасов пояснює просто «підбурюванням» українських націоналістів. Більше того як вважає Матасов, Скоропадський начебто погоджувався на радянську владу в тих регіонах, за умови, що йому дозволять проводити українізацію там. Позиція Скоропадського в такому викладі логічно не узгоджується з переконаннями того ж таки Матасова про віру гетьмана у швидке відродження Росії, тимчасовість українізації тощо.

Втім, Матасов зробив важливий висновок: якби Українська Держава зі всіма своїми перевагами опинилася в руках російських антибільшовицьких сил (мається на увазі Добровольча армія), це могло бути би початком кінця більшовиків.

Таким чином, проаналізувавши погляди представників різних напрямів щодо П. Скоропадського та його ідеї державності, можна помітити, що вони часто кардинально відрізняються. При цьому ці особи не поодинокі посилаються на гетьманські слова, сказані ним їм особисто. Виникає запитання: або більшість цих постатей говорять неправду або словам Скоропадського вірити не можна. Відповідь на нього дає

Г. Лейхтенберзький: «Скоропадський лавировав, як тільки міг, між усіма цими течіями, щоб як-небудь довести свій човен в надійний порт ...» [13, с.30] Тобто гетьман часто вдавався до політичних маневрів, хитрощів, щоб досягти поставлених цілей.

Отже, П. Скоропадського та його ідеї української державності сприймали контрверсійно його сучасники – представники Білого руху Росії. Для першої групи осіб гетьман був зрадником, а Української Держави ніби не існувало, для другої – він був тим, хто прагнув відродити Росію, а Україна була потрібна як перехідний етап для цього, для третьої – Скоропадський займався побудовою самостійної Української держави, не вірив у повернення старих порядків і якщо була би федерація з Росією, то тільки на рівних правах, без ущемлень для кожного народу. Білогвардійці, які сформували четвертий «компромісний» погляд на П. Скоропадського та його ідеї, досягли поставлених цілей лише частково, оскільки в їхніх свідченнях присутня низка суперечливих моментів, що можуть зруйнувати всю логічну побудову.

Таким чином, єдиного бачення державницьких поглядів П. Скоропадського в середовищі прихильників Білого руху Росії не має. Натомість різноплановість інтерпретацій його ідеї лише показує всю складність політичного образу П. Скоропадського.

Втім, на нашу авторську думку, яка не претендує на доконаний факт, саме третій погляд на П.Скоропадського та його ідеї української державності є найбільш наближеним до задумів гетьмана. Це впливає з кількох факторів.

По-перше, в своїх «Спогадах» [11] П. Скоропадський обстоє ідею рівноправної децентралізованої федерації народів Росії, де всі суб'єкти нової держави мали б змогу розвиватися економічно, політично, культурно.

По-друге, нормативно-правові акти та матеріали діловодства Української Держави не містять підстав твердити, що П. Скоропадський стояв на позиціях «єдиної та неділимої Росії» та прагнув повернути Україні у дореволюційний статус. Співпраця з білогвардійськими організаціями, Добровольчою армією, Кубанню, Доном та іншими державними утвореннями, що появилися на теренах імперії Романових, була потрібна, в першу чергу, для протистояння спільному ворогу – більшовикам. Засадничі положення листопадової «Грамоти про федерацію» ніяк не суперечать даному твердженню.

По-третє, інтерв'ю, дані гетьманом ЗМІ, засвідчують багато тверджень представників третього напрямку. Наприклад, з інтерв'ю, даного П. Скоропадським журналісту шовіністичної російської газети «Голос Києва», виходить, що гетьман стояв на позиціях децентралізації Росії, культурного відродження України та її державної самостійності, проти більшовицької небезпеки та боротьби з нею, шляхом не відкритої допомоги антибільшовицьким силам [19, с.1].

Отримані висновки та авторський погляд з даної проблематики можуть бути корисним при подальших дослідженнях, пов'язаних з П. Скоропадським, Українською Державою та гетьманським рухом.

Джерела та література

1. Бондаренко Д. Я. Гетман П.П. Скоропадский и атаман П. Н. Краснов: взаимоотношения Украинской Державы и Всевеликого Войска Донского / Д. Я. Бондаренко. // Донские казаки в борьбе с большевиками. – Станица Еланская, 2010. – Вып.4. – С. 87–100.
2. Буравченков А. О. Гетьман П.Скоропадський і Білий Рух.(суб'єктивний погляд) / А. О. Буравченков // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контраверсії. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2008. – С. 78–84.
3. Крупина В. Білий рух в Україні (1917–1920 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук / В. Крупина. – К: Інститут історії України НАН України, 2005. – 17 с.; Крупина В. «Білі» сили як чинник активізації політичної боротьби в Українській Державі (1918 р.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Вип.7. – К: Інститут історії України НАН України, 2004. – С. 226-234.
4. Пиріг Р. Гетьманат Павла Скоропадського і російський монархічний рух в Україні (квітень – грудень 1918 р.) / Р. Пиріг // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – Вип. 5. – С. 177-206.
5. Реєнт О. П. Гетьманат Павла Скоропадського: Україно-російські відносини – науковий зріз / О. П. Реєнт // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип.7. – С.41-47.
6. Яневський Д. Проект «Україна» або Спроба Павла Скоропадського / Д. Яневський. – Харків:Фоліо, 2010. – 284 с.
7. Деникин А. Очерки русской смуты. / А. Деникин. // Революция на Украине по мемуарам белых. – Москва-Ленинград: Государственное издание, 1930. – С. 136–185.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф.3766, оп.3, спр.2, арк.33.
9. Суворин Б. День за днем / Б. Суворин // Вечернее время. – № 70. –1 сентября 1918. – С. 1.
10. Русский. Украина и Совдепия / Русский // Вечернее время. – 5 сентября 1918. – № 73. – С. 4.
11. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – Київ-Філадельфія, 1995. – 493 с.
12. Краснов П. Н. Всевеликое Войско Донское / П. Н. Краснов. – Режим доступу: http://militera.lib.ru/memo/russian/krasnov_pn2/index.html
13. Лейхтенбергский Г. Н. Воспоминания об «Украине» 1917–1918. / Г. Н. Лейхтенбергский. – Берлин, 1921. – 52 с.
14. Лукомской А. На Украине в 1918 году. / А. Лукомский // 1918 год на Украине. – Москва: Центрполиграф, 2001. – С. 85–111.
15. Савич Н. В. Воспоминания. – Санкт-Петербург: Издательство «Logos», Дюссельдорф: Голубой всадник, 1993. – 496 с.
16. Могилянський Н. Трагедія на Україні (Из пережитого в Киеве 1918 году) / Н. Могилянський // 1918 год на Украине. – Москва: Центрполиграф, 2001. – С. 27–76.
17. Врангель П.Н. Записки. / П.Н. Врангель. – Кн.1. Глава 1. – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/memo/russian/vrangel1/index.html>
18. Матасов В. Д. Белое Движение. Гл. 2: Украина в период гражданской войны. – Режим доступу: http://xxl3.ru/kadeti/white_matasov2.htm
19. Пилипенко А. У гетмана всея Украины /А. Пилипенко// Голос Києва. – № 58. – 9 июля 1918. – С. 1.

Пасечник И. Н. Идеи украинской государственности Павла Скоропадского в представлениях сторонников Белого движения

В статье рассмотрены общественно-политические взгляды П. Скоропадского в интерпретации сторонников Белого движения России. Выявлены, систематизированы и охарактеризованы основные интерпретационные направления Белого движения, описывающие фигуру Скоропадского и его идеи украинской государственности. Автор пытается дать ответ относительно видения гетманом будущего Украины: в качестве самостоятельного государства, субъекта обновленной Российской Федерации или возвращения статус-кво дореволюционных времен империи Романовых.

Ключевые слова: Павел Скоропадский, Украинское Государство, гетман, Белое движение, идеи украинской государственности.

Pasichnyk I. M. The ideas of Ukrainian statehood of Pavlo Skoropadskiy in representations of Russia's White movement supporters

The article deals with socio-political views of P. Skoropadskiy in the interpretation of the White movement supporters. The main interpretations of the white movement which describe the figure of P. Skoropadskiy and his ideas of Ukrainian statehood are revealed systematized and described. The author tries to give an answer on the hetman's vision to the future of Ukraine: as an independent state, a subject of the Russian Federation or returning of the status-quo to the Revolution Romanov Empire.

Keywords: Pavlo Skoropadskiy, Ukrainian State, hetman, White movement, the ideas of Ukrainian statehood

УДК 79(477)“1918”

О. М. Бачинська

ЦИРКОВЕ ВИДОВИЩЕ У ДОБУ ГЕТЬМАНАТУ П.СКОРОПАДСЬКОГО

У статті досліджується цирк за доби гетьманату П.Скоропадського. У роботах, що присвячені цирковому мистецтву, розвиток цирку в добу Гетьманату висвітлюється фрагментарно, причому акцентується увага на роботі циркових колективів у найбільших містах – Києві, Одесі, Харкові. У даній статті розповідається про стан циркового мистецтва на всій території Української Держави. Висвітлюється артистична діяльність циркових труп і окремих циркових артистів. Розповідається про діяльність профспілки артистів вар'єте і цирків, окреслено стосунки власників цирків та їх керуючих з місцевою та державною владою. Особливу увагу в статті звернено на проведення змагань з французької боротьби.

Ключові слова: циркова вистава, клоунада, французька боротьба, гастролі, гетьманат П.Скоропадського.

Циркові вистави, поряд з театром і кінематографом, представляють науковий інтерес для висвітлення загального розвитку культури та мистецтва в Українській Державі. Проте такі видовищні форми мистецтва, як театр, кіно, естрада, частіше привертають до себе увагу дослідників, ніж цирк.

Хоча цирк донедавна був однією з найпопулярніших форм розваг у світі, про нього майже немає академічних досліджень. Порівняно недавно вийшла монографія англійської дослідниці Х.Стоддарт, в якій говориться про культурну історію цирку у XVIII–XX ст., зміни в його економічній організації, архітектурі, соціальному статусі артистів тощо [1]. Про історію цирку в Росії та Радянському Союзі писали російські мистецтвознавці, колишні діячі цирку Є.Кузнецов [2; 3] і Ю.Дмитрієв [4; 5]. Історію цирку в Києві дослідив історик, краєзнавець М.Рибаков [6; 7]. А краєзнавець А.Кучер присвятив свою книгу 130-літтю стаціонарного цирку в Одесі [8].

На жаль, висвітлення циркового мистецтва в Україні доби Гетьманату носить фрагментарний, у т.ч. вузько регіональний, характер. У даній статті вперше в українській історіографії робиться спроба проаналізувати розвиток циркового мистецтва на теренах Української Держави.

Доречно згадати, що доба гетьманату П.Скоропадського розпочала своє існування 29 квітня 1918 р. саме в цирку, а точніше з обрання на гетьманство Павла Скоропадського під час Всеукраїнського з'їзду хліборобів, який проходив у приміщенні «Гіппо-паласу» («Цирк Крутикова») в Києві [9, с.25]. Збудований у 1903 р. на замовлення П.Крутикова, за проектом архітектора Е.Брадмана «Гіппо-палас» («Кінний палац») був одним з найкращих циркових приміщень у Європі. Він складався з трьох ярусів, мав залу на 2000 осіб з чудовою акустикою. У 1916 р. П.Крутиков здав свій цирк в оренду О.Кіссо, і з тих пір «Гіппо-палас» називався «Цирк Кіссо» [7].

Подібних «Гіппо-паласу» будівель в Україні було небагато, адже на його будівництво було витрачено величезну на той час суму в 325 тис. руб. Так, в Одесі дванадцятикутне приміщення цирку-вар'єте з великим залізним куполом («Залізний цирк») збудував за власні кошти (до 200 тис. руб.) «пивний король» В.Санценбахер ще у 1894 р. Цирк вмщував 2300 глядачів. У 1908 р. його господарем став полковник С.Малевиц, який сам тримав антрепризу і запрошував на гастролі кращі циркові колективи. У Харкові в 1906 р. звів будівлю цирку-театру підприємець Г.Грікке. Трансформація сцени і частково залу у ньому давала можливість за 3 години переобладнати циркове приміщення на концертний зал. У 1908 р. свій цирк у Харкові збудував Г.Муссурі, колишній співробітник потужної циркової компанії братів Нікітіних. Цей цирк,